

Методика формування іншомовної лексичної компетенції

У статті розглядаються питання, що стосуються загальної характеристики іншомовної лексичної компетенції, цілей формування лексичної компетенції в учнів початкової, основної і старшої школи, поняття лексичного мінімуму (реальний активний і пасивний та потенціальний словниковий запас), етапів формування лексичної компетенції, вправ для формування лексичної компетенції, характеристики засобів формування лексичної компетенції та контролю рівня сформованості лексичної компетенції.

Ключові слова: іншомовна лексична компетенція, лексичний мінімум, етапи, вправи, засоби, контроль.

Смолина С.В. Методика формирования иноязычной лексической компетенции

В статье рассматривается проблема методики формирования иноязычной лексической компетенции. Освещаются вопросы, касающиеся общей характеристики иноязычной лексической компетенции, целей формирования лексической компетенции учеников средних учебных заведений, понятия лексического минимума, этапов формирования лексической компетенции, средств формирования лексической компетенции и контроля уровня сформированности лексической компетенции.

Ключевые слова: иноязычная лексическая компетенция, лексический минимум, этапы, упражнения, средства, контроль.

Smolina S. Foreign Lexical Competence Formation

The article is devoted to the problem of the formation of foreign lexical competence. The general characteristics of foreign lexical competence is given; the aims of the formation of foreign lexical competence are defined; the notion of lexical minimum is given; the stages of the formation of foreign lexical competence are specified; examples of exercises for the formation of foreign lexical competence and a short characteristics of means for the formation of foreign lexical competence are given; the problem of the assessment of lexical competence is specified.

Key words: foreign lexical competence, lexical minimum, stages, exercises, means, assessment.

Проблема навчання іншомовної лексики залишається актуальною, оскільки вона потребує розгляду в контексті компетентнісного підходу, що дасть можливість узгодити і синхронізувати формування іншомовної лексичної компетенції з іншими компетенціями.

Вирішення проблеми навчання іншомовної лексики займалися В.А.Бухбиндер, В.С. Цетлін, С.Ф. Шатілов, О.М. Соловова та інші. Однак потребує вирішення питання методики формування іншомовної лексичної компетенції у середніх навчальних закладах. Названому питанню і присвячено нашу статтю.

Надамо загальну характеристику іншомовної лексичної компетенції. Вивчення іноземної мови (ІМ) у середніх навчальних закладах передбачає засвоєння не лише певної кількості слів. Однією з цілей навчання ІМ є формування іншомовної лексичної компетенції, що є важливою передумовою оволодіння іншомовною комунікативною компетенцією. Лексична компетенція (ЛК) – це здатність людини до коректного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань та лексичної усвідомленості. Отже, ЛК включає в себе лексичні навички, знання і загальну мовну усвідомленість або здатність (language awareness) їх використання в усіх видах мовленнєвої діяльності (МД). Розглянемо компоненти ЛК детальніше.

Лексичними навичками називають навички інтуїтивно-правильного розуміння і вживання іншомовної лексики на основі мовленнєвих лексичних зв'язків між слухомовленнєвомоторною і графічною формами слова та його значенням, а також зв'язків між словами ІМ.

Одиницею навчання лексичного матеріалу є лексична одиниця (ЛО), яка може бути не лише словом, але й сталим словосполученням і навіть так званим «готовим реченням» (тобто таким, що не змінюється у мовленні).

Прикладами ЛО можуть бути:

Англ.: *beautiful; way out; How do you do?*

Фр.: *facile; faire du bruit; Comment ça va?*

Нім.: *auf kleinen Fall; sich an etwas machen; Was ist los?*

Ісп.: *hermoso; hechar de menos; ¡Hola!*

Розрізняють рецептивні та репродуктивні лексичні навички. Рецептивні навички – це навички сприймання й розуміння ЛО в усному та писемному мовленні, а саме:

- впізнавання, диференціації та ідентифікації усної і письмової форм ЛО;
- співвіднесення ЛО з відповідним об'єктом чи явищем;
- обґрунтованої здогадки про значення ЛО.

Під репродуктивними навичками розуміють навички використання ЛО в усному чи писемному мовленні, що передбачає:

- виклик ЛО із довготривалої пам'яті;
- відтворення ЛО у зовнішньому мовленні;
- миттєве сполучення ЛО з іншими словами, що утворюють синтагму і фразу за правилами лексичної сполучуваності;
- вибір відповідного стилю (офіційний/неофіційний).

Мовленнєві лексичні навички лежать в основі усіх видів МД, отже слід формувати лексичні навички аудіювання, говоріння, читання та письма.

Лексичними знаннями є відображення у свідомості учня результату пізнання лексичної системи ІМ у вигляді поняття про цю систему і правил користування нею. До лексичних знань відносять знання:

- усної і письмової форм слова;
- їх семантики (денотативного і конотативного значень);
- відносної цінності слова або його здатності мати антоніми, синоніми, омоніми, пароніми, стилістичну і соціокультурну забарвленість;
- синтаксичної і лексичної сполучувальної цінності слова;
- правил словотвору (складання слів, конверсії тощо);
- типів словників;
- основних понять, пов'язаних зі структурою слова: корінь, префікс, суфікс;
- схожості та/або розбіжності у лексичних системах рідної та іноземної мов.

Як приклад неспівпадіння обсягу семантики у двох мовах візьмемо слово «нога». Ми розуміємо під цим словом одну частину тіла, а англійці й німці поділяють її на дві: "leg", "Bein" і "foot", "Fuß". Або речення «У нього в руках був букет квітів» неможливо перекласти англійською, не знаючи розміру букета. Якщо букет маленький, то «in his hands», а якщо великий – «in his arms».

Останній компонент ЛК – загальна мовна усвідомленість або здатність – пов'язаний із взаємодією лексики, фонетики і граматики у мовленні, а також із лінгвістичною спостережливістю учня, його здатністю до узагальнення результатів спостережень у вигляді вербальних і схематизованих правил, здатністю здійснювати контроль під час використання слів у процесі спілкування. Адже лексика вивчається не для того, щоб її просто знати, а для того, щоб спілкуватися, користуючись нею у взаємозв'язку з іншими засобами: фонетичними, граматичними, невербальними. Тобто навчання лексики не є самоцілью, а є засобом навчання усіх видів МД.

Цілі формування ЛК конкретизуються у Програмі відповідно до ступенів навчання.

Формування іншомовної лексичної компетенції (ІЛК) в учнів середніх навчальних закладів спрямоване на оволодіння ЛО у відповідності з відібраними темами і сферами спілкування.

У **початковій школі (1/2-4 класи)** важливо сформувати базові лексичні навички, необхідні для подальшого розвитку іншомовної комунікативної компетенції (ІКК) в основній і старшій школі. На цьому ступені здійснюється формування рецептивних і репродуктивних навичок у межах визначених сфер і ситуацій відповідно до вікових особливостей учнів і їхніх інтересів, на основі використання мовленнєвих зразків. Для досягнення цієї мети застосовується хорова робота, лексичні ігри, зображальна і предметна наочність, широко використовуються письмові вправи.

Використання ЛО на початковому ступені здійснюється в особистісній, публічній, освітній сферах спілкування.

ЛО вивчаються у межах тем: я, моя сім'я і друзі (члени сім'ї, вік); відпочинок і дозвілля (числа до 100, кольори, захоплення, види дозвілля, вільний час, улюблені дитячі герої); людина (частини тіла, предмети одягу, професії, види діяльності, опис зовнішності); природа (тварини, пори року, погодні явища); свята і традиції (місяці, дні тижня, назви свят); школа (предмети у класній кімнаті, шкільне приладдя, навчальні предмети); місце проживання (населені пункти); помешкання (щоденні обов'язки, дім, квартира, покупки, види помешкань, умеблювання); навколишнє середовище; подорож (види транспорту).

Рівень володіння іноземною мовою на кінець четвертого класу має відповідати рівню А1 згідно із «Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання».

В **основній школі (5-9 класи)** розпочинається етап систематичної й послідовної роботи з автентичними навчальними матеріалами, які забезпечують нормативне оволодіння спілкуванням. Зростає обсяг ЛО, у тому числі із соціокультурним компонентом, що сприяє формуванню соціолінгвістичної компетенції. Тематика охоплює різноманітні галузі знань, серед них і ті, які були об'єктом або вивчення на уроках з інших навчальних предметів (міжпредметні зв'язки), або із власного життєвого досвіду. Зростає доля самостійної роботи учнів, урізноманітнюються види навчальної діяльності, активно використовуються мовленнєві ситуації, що наближають навчальне спілкування до реальних умов.

Сфери спілкування, в межах яких визначається тематика ситуативного спілкування, залишаються такими ж, як і на початковому ступені: особистісна, публічна, освітня. Розширюється тематика ситуативного спілкування: Я, моя сім'я, мої друзі (родинні зв'язки, розпорядок дня, зовнішність, риси характеру, обов'язки в сім'ї, сімейні традиції, автобіографія). Одяг, їжа, напої (покупки, відвідування магазинів, традиції харчування, основний асортимент товарів, ціна, гроші, розміри одягу, назви страв, приготування їжі, сервіровка столу, кухонні прилади, посуд). Відпочинок і дозвілля (захоплення, вільний час, канікули, види спорту, Олімпійські ігри, кіно і театр, спортсмени, спортивні змагання, клуби, секції). Природа. Погода. Подорож (загальні відомості про Велику Британію, Україну, види транспорту, предмети багажу, проїзні документи, визначні місця столиць). Рідне місто. Село. Свята і традиції. Шкільне життя (навчальні предмети, робочий день, урок англійської мови, види діяльності на уроці, улюблений предмет, позакласні заходи, типи шкіл, навчальний персонал, система оцінювання, правила поведінки). Охорона здоров'я (відвідування лікаря; симптоми захворювань, медичні заклади, медичні працівники, лікарські засоби). Стиль життя (здоровий спосіб життя, розваги, друзі по листуванню, активний відпочинок). Шкільна бібліотека (вибір книг для читання, улюблений письменник, книга, літературний герой, літературні жанри, робота в бібліотеці). Засоби масової інформації (преса, рубрики, теле-

бачення і радіо, програми, ведучі, улюблена радіо-/телепередача). Музика (музичні стилі, жанри, композитори, музиканти, виконавці, інструменти, відвідування концерту). Велика Британія (географічне положення, географічні поняття, види ландшафтів, клімат, населення). Україна (географічне положення, клімат, населення). Молодіжна культура (зовнішність, захоплення, молодіжні організації, клуби, табори, течії молодіжної культури). Наука і технічний прогрес (відомі вчені, винахідники і винаходи). Робота і професія (професії, вибір професії, характеристики професій, фактори впливу на вибір професії).

Рівень володіння іноземною мовою на кінець дев'ятого класу має відповідати рівню A2+ згідно із "Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання".

У старшій школі (10–11 класи) систематизується та узагальнюється мовний досвід учнів, набутий ними на попередніх ступенях вивчення мови. Методи і види навчальної діяльності все більше набувають форм, наближених до реальних умов спілкування. Широко використовуються творчі, проектні, групові, інтерактивні форми роботи учнів. Зміст освіти диференціюється відповідно до профілю навчання. З'являються професійно спрямовані ЛО відповідно до певної галузі знань. Збільшується робота з формування пасивного лексичного мінімуму у процесі самостійного читання. Зростає питома вага самостійної роботи учнів з новою лексикою, удосконалюються прийоми користування двомовними та одномовними словниками.

У межах тих самих сфер (особистісна, публічна, освітня) поглиблюється тематика ситуативного спілкування: Я, моя сім'я, друзі (особистість, стосунки з товаришами, взаємодопомога, якості особистості, види особистісних стосунків, батьки і діти, толерантне ставлення до оточуючих, емоції, права та обов'язки молоді, толерантність, гуманність, благодійність). Дозвілля і спорт (роль спорту в житті суспільства, спортивні події, обладнання для спорту, дозвілля, міжнародні спортивні змагання, олімпійські чемпіони). Харчування (національна кухня Великої Британії та України, національні страви, смаки, уподобання, заклади громадського харчування, культура харчування). Природа і погода (природні катаклізми, види природних катаклізмів). Живопис (відомі художники та їхні твори, відвідування музею, виставки або галереї, жанри живопису). Наука і технічний прогрес (сучасні засоби комунікації і технології, комп'ютерне обладнання та основні операції, розвиток науки і техніки в Україні та за кордоном, галузі науки, технічна термінологія, інструкції). Шкільне життя (освіта в Україні й за кордоном, заклади освіти, випускні іспити). Робота і професії (сучасні професії, престижні професії в Україні та за кордоном, плани на майбутнє). Людина і довкілля. Кіно, театр, телебачення (фільми/вистави/телепрограми, фестивалі, характеристика фільму/ вистави/ телепрограми.). Мистецтво (вплив мистецтва на естетичний розвиток людини, види мистецтва,

опис картини). Україна у світі. Норми поведінки та спілкування (норми етикету). Організації із захисту навколишнього середовища. Міжнародні організації ЄС, ООН, Рада Європи. Міжнародні програми. ЄС. Молодіжна культура (молодіжний рух в Україні та у світі). Подорож по Україні та країнах, мова яких вивчається. Законодавчі акти. Правова лексика.

Рівень володіння іноземною мовою на кінець одинадцятого класу має відповідати рівню B1+ згідно із "Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання".

Необхідно зазначити, що вчитель має забезпечити систематичне повторення раніше вивчених ЛО на всіх ступенях навчання.

Вимоги програми у СНЗ відображаються у лексичному мінімумі, у якому розрізняють активний і пасивний мінімуми.

Активний лексичний мінімум – це ЛО, якими учні користуються для вираження своїх думок в усній і письмовій формі, при говорінні та письмі, а також розуміють думки інших при аудіюванні та читанні. **Пасивний лексичний мінімум** – це ЛО, які учні розуміють під час сприймання думок інших в усній (аудіювання) і письмовій формі (читання).

Цілі (формування ІЛК), умови навчання у середніх навчальних закладах (визначені час і тематика) викликають необхідність відбору лексичного мінімуму.

Відбір лексичних мінімумів здійснюється укладачами програм та авторами підручників, які й визначають кількість ЛО та їх приналежність до активного чи пасивного мінімумів. Оскільки цілі, умови навчання не є сталими, а змінюються відповідно до вимог суспільства, то і кількісний склад мінімумів не може бути постійним.

Для відбору лексичних мінімумів використовують такі **основні критерії**:

1. Сполучуваність (здатність ЛО поєднуватися з іншими одиницями у мовленні).
2. Семантична цінність (висловлення за допомогою ЛО важливих понять з різних сфер людської діяльності та з тематики, що визначена Програмою навчання іноземних мов).
3. Стилїстична необмеженість (перевага не віддається жодному зі стилів мовлення).

Додатковими критеріями є:

1. Частотність (вживаність у мовленні).
2. Багатозначність (Body: physical body, body of an artillery gun, heavenly body).
3. Словотворча і стройова здатність (займенники, займенникові прикметники (then, thus), іменники, що виконують стройові функції (matter, way, thing), дієслова, що виконують стройові функції (consider, notice, appear, report, remain), дієслова, що передають видові відтінки (get, go on, give up), слова і словосполучення, що виражають кількість (a lot of, a number of), сполучники і сполучникові слова (for, lest, provided, both ... and), прийменники і прийменникові

сполучення (on account of, as well, below, besides, due to).

Чим вищі показники ЛО за цими критеріями, тим цінніша вона для навчання ІМ.

При відборі ЛО враховується принцип виключення синонімів та інтернаціональних слів, що повністю сходяться в іноземній і рідній мовах. Кількість ЛО, що складають активний і рецептивний лексичний мінімум, має бути вказана у Програмі з іноземних мов для кожного етапу навчання.

Активний і пасивний словниковий запас учнів називають наявним або реальним словниковим запасом. Реальний словниковий запас є основою для формування потенціального словника. Потенціальний словник складають ті незнайомі ЛО, про значення яких читач/слухач може здогадатися.

До **потенціального словника** відносяться:

- 1) інтернаціональні ЛО, подібні за звучанням і/ або написанням та значенням до ЛО рідної мови;
- 2) похідні та складні слова, що складаються з відомих учням компонентів;
- 3) конвертовані слова;
- 4) нові значення відомих багатозначних слів;
- 5) ЛО, про значення яких учні можуть здогадатися за контекстом.

Лексичний мінімум засвоюється **поетапно**.

У процесі оволодіння ІЛК виділяють такі етапи:

- 1) етап ознайомлення учнів з новими ЛО, на якому відбувається формування знань про лексичну систему ІМ, правил користування нею, семантизація ЛО (розкриття значення ЛО), демонстрація особливостей її використання;
- 2) етап автоматизації дій учнів з новими ЛО (формування навичок), яка відбувається на рівні:
  - а) словоформи, вільного словосполучення, фрази/речення,
  - б) понадфрази (діалогічної або монологічної єдності) і мікротексту.

Формування мовленнєвих лексичних навичок здійснюється за допомогою удосконалення дій учнів з ЛО у ситуативному вживанні засвоєних ЛО при висловлюванні своїх думок в усній формі (говоріння) та письмовій формі (письмо), а також контекстне розуміння ЛО при читанні та аудіюванні.

До навчання нових ЛО історично склалося **чотири підходи**: інтуїтивний, свідомо-зіставний, функціональний, інтенсивний.

В **інтуїтивному підході** семантизація здійснюється шляхом встановлення безпосереднього зв'язку слово-значення без опори на рідну мову (РМ); автоматизація – шляхом багаторазового відтворення, імітації умов оволодіння РМ; активізація ЛО здійснюється в умовах, наближених до природного спілкування.

Свідомо-зіставний підхід передбачає розкриття значення та форми, а не особливостей застосування ЛО;

автоматизація здійснюється шляхом зіставлення з РМ, перекладу, некомунікативних вправ, відповідей на запитання; самостійність висловлювання з використанням ЛО обмежується навчальним завданням.

Функціональний підхід пропонує розкриття функції та значення через контекст, створення мотивації до використання ЛО; автоматизація відбувається шляхом самостійного вибору та комбінування ЛО у процесі оформлення думки; засвоєння форми, значення і функції відбувається взаємопов'язано. Для цього підходу характерне використання умовно-комунікативних вправ. Застосування нових ЛО відбувається під час виконання комунікативних вправ.

В **інтенсивному підході** відбувається багаторазове пред'явлення великого обсягу ЛО у полілозі; використовується перекладна і безперекладна семантизація; відтворення ЛО відбувається у контексті, імітація – з використанням паралінгвістичних засобів, автоматизація – в умовах керованого спілкування. Учні застосовують нові ЛО шляхом розігрування етюдів, імпровізації у різних обставинах.

Автор статті віддає перевагу функціональному підходу до навчання нових ЛО, не відкидаючи при цьому тих принципів інших підходів, які узгоджуються з ним. На нашу думку, поєднання раціонального з різних підходів може забезпечити найкращий результат. Розглянемо детальніше зміст етапів, за якими доцільно організувати навчання нових ЛО.

Ознайомлення з новими ЛО (орієнтувально-підготовчий етап формування лексичної навички за С.Ф.Шатіловим). На цьому етапі відбувається усвідомлення лексичної системи ІМ у вигляді поняття про цю систему і правил користування нею; сприйняття й осмислення нових ЛО через семантизацію. Можливими способами семантизації є: розповідь, бесіда, окремі ситуації, самостійне ознайомлення зі словом (читання або прослуховування тексту). Вчитель спонукає учнів до пізнавальної діяльності, презентує нову лексику у контексті, чітко і правильно вимовляючи нові ЛО, оскільки перше запам'ятовування форми (imprint) є психологічно настільки сильним, що його наступне коригування є заважким, а інколи й неможливим.

Способи семантизації поділяють на дві групи: *перекладні* та *безперекладні*.

До *перекладних способів* відносять:

- однослівний переклад (англ.: bird – птах, salt – сіль; фр.: une fleur – квітка, dire – казати; нім.: der Garten – сад, lesen – читати; ісп.: cantar – співати; la mesa – стіл);
- багатослівний переклад (англ.: go – йти, їхати, летіти, пливти; фр.: manquer – пропустити, зробити помилку, припустити погрішність; нім.: laufen – бігти, йти; ісп.: ir – йти, їхати);
- пофразовий переклад (цей спосіб застосовується в інтенсивних методах, див. відповідний розділ);
- тлумачення значення і / або пояснення ЛО рідною

мовою (англ.: big – великий, означає величину, розмір; go – рухатися будь-яким способом від даної точки; фр.: longer – йти уздовж чогось (вулиці, набережної); нім.: breit – широка (вулиця, дорога), weit – широкий, вільний (одяг, взуття); ісп.: tamproso – «також» у заперечному реченні; дефініція / визначення (англ.: watch – годинник, що носять на руці або в кишені; фр.: une canadienne – коротка хутряна куртка; нім.: das Kaufhaus – велика крамниця, де продають промислові та продовольчі товари; ісп.: conquistadores – учасники іспанських завойовницьких походів до Центральної та Південної Америки в кінці 15-16 століть).

До *безперекладних способів* розкриття значень іноземних ЛО відносяться:

- 1) наочна семантизація шляхом демонстрації предметів, малюнків, жестів, рухів тощо;
- 2) мовна семантизація за допомогою:
  - а) контексту, ілюстративного речення / речень (англ.: The basket weighs 5 pounds; фр.: Il est 10 h. Mon train est parti à 9 h. 30. J'ai manqué mon train.; нім.: Keine Rose ohne Dornen; ісп.: Cristóbal Colón descubrió América en 1492);
  - б) зіставлення однієї ЛО з іншими відомими ЛО іноземної мови – за допомогою антонімів і зрідка синонімів (англ.: cold – warm; фр.: froid – chaud; нім.: schnell – langsam; ісп.: corto – largo);
  - в) дефініції – опису значення нової ЛО за допомогою уже відомої (англ.: a teenager – a person from 13 to 19 years of age; фр.: culottes – des pantalons courts; нім.: der Finderlohn – die Belohnung für den Finder; ісп.: el comedor – una habitación donde los alumnos comen);
  - г) тлумачення значення ЛО іноземною мовою (англ.: sir – a respectful term to address a man; франц.: mademoiselle – nom pour désigner les femmes non mariées; нім.: Frau Meier (Name) – höfliche Andredeform; ісп.: sehorita – la forma de dirigirse a una joven o a una mujer no casada).

Вибір способу семантизації залежить від ряду факторів, насамперед від лінгвістичних особливостей самої ЛО: її форми, значення, сполучуваності, збігу або розбіжності з ЛО рідної мови, належності ЛО до активного чи пасивного мінімуму. Так, ЛО, що виражають абстрактні поняття, недоцільно семантизувати за допомогою унаочнення або ілюстративного речення, а ЛО, що виражають поняття, які відсутні в рідній мові учнів, – за допомогою однослівного перекладу. Якщо значення ЛО повністю збігається в іноземній і рідній мовах або значення іноземної ЛО є ширшим, ніж у рідній мові, найбільш доцільним прийомом семантизації ЛО є переклад. Якщо ж рідний еквівалент може створити хибні асоціації, доцільно доповнити переклад поясненням. Наприклад, англ.: area – площа (простір), але не площа міста (square). Обираючи спосіб семантизації, необхідно також брати до уваги ступінь навчання, вікові особ-

ливості та мовну підготовку учнів (психолого-педагогічні фактори). Семантизація нових ЛО активного мінімуму здійснюється вчителем, а незнайомі слова, що належать до пасивного мінімуму, можуть бути семантизовані учнями самостійно за допомогою словника.

На початковому ступені переважають такі способи семантизації як наочність та однослівний переклад, а на старшому можна застосувати дефініцію або тлумачення ІМ тощо. Оптимальність того чи іншого способу семантизації конкретної ЛО у конкретних умовах визначається його економічністю і надійністю: чим менше зусиль і часу потрібно для розкриття значення нової ЛО, чим точніше розуміння учнями його значення, тим краще обрано спосіб семантизації.

У багатьох випадках доцільно об'єднувати два чи більше способів, наприклад, вербальну наочність (контекст) та невербальну (малюнок, рухи, жест тощо). Таку можливість дає вчителю розповідь з елементами бесіди, яка включає нові ЛО. Перед новою ЛО вчитель трохи уповільнює темп мовлення і виділяє нову ЛО інтонацією. Потім, в залежності від факторів, про які йшлося раніше, семантизує нове слово тим чи іншим способом і продовжує свою розповідь, час від часу залучаючи учнів до бесіди у межах їх мовних можливостей.

Наведемо приклад розповіді вчителя для семантизації нових ЛО. У прикладах вони підкреслені, в дужках вказується можливий спосіб семантизації.

Today we're going to speak about books. Do you like to read books? I'm very fond of reading. I read books by different authors (здогадка) – Ukrainian, Russian, English, American, French and many others. When I was a little girl / boy, I liked to read fairy tales (здогадка) – "Pinocchio", "Cinderella", "Little Red Riding Hood", etc.

I read my first book in English when I was a student. It was a book of short stories (переклад) by O. Henry. Best of all I liked the short story "A Service of Love". Do you like to read short stories? ... etc.

На етапі автоматизації дій учнів з новими ЛО активного словника (ситуативно-стереотипізуючий етап формування лексичної навички, за С.Ф. Шатіловим) учитель організує тренування з формування та удосконалення лексичних навичок. Учень оволодіває формою, значенням, функцією ЛО завдяки виконанню некомунікативних та умовно-комунікативних вправ.

На етапі застосування (варіативно-ситуативний етап формування лексичної навички за С. Ф. Шатіловим) здійснюється відтворення ЛО на рецептивному і продуктивному рівнях. Учитель створює умови для спілкування в усній і письмовій формі з використанням нових ЛО. Учні вживають нову лексику у мовленні у відповідності з поставленою комунікативною ситуацією спілкування.

Розглянемо вправи, що використовуються для формування ЛК.

У процесі формування ЛК доцільно передбачити заходи для зняття і подолання *труднощів засвоєння різних ЛО*. З цією метою ЛО можуть групуватися за ступенем і

характером труднощів, що дозволяє підходити до них диференційовано, на основі їх методичної типології. До труднощів засвоєння ЛО відносять:

- 1) форму ЛО – звукову, графічну, структурну (наприклад, труднощі виникають при засвоєнні омофонів, у тому числі і граматичних, омографів – у випадку значних графемно-фонемних розбіжностей, багатоскладових і похідних слів);
- 2) значення ЛО (наприклад, труднощі в розбіжності обсягів значень ЛО в іноземній і рідній мовах, при засвоєнні багатозначних слів, фразеологічних сполучень, у випадку так званої «фальшивої» синонімії і т.п.);
- 3) вживання – сполучуваності ЛО з іншими ЛО, особливостей її функціонування у мовленні (наприклад, труднощі при засвоєнні словосполучень, які не мають точної структурно-семантичної відповідності еквівалентам у рідній мові).

При визначенні ступеня труднощі ЛО для засвоєння слід брати до уваги і сферу її функціонування. Так, труднощі активного словника, що використовується у продуктивних видах МД – говорінні і письмі, часто не збігаються із труднощами пасивного словника, необхідного для розуміння на слух і при читанні. Наприклад, важкими для засвоєння є ЛО, подібні за звучанням і за значенням, з різним обсягом значень і розбіжності у сполучуваності у двох мовах. У той час як для пасивного засвоєння труднощі викликають односкладові та багатозначні ЛО, подібні за звучанням / написанням; ЛО, подібні за формою, але різні за значенням.

З урахуванням можливих труднощів розробляються відповідні вправи для формування ЛК.

Засвоєння ЛО відбувається шляхом виконання некомунікативних, умовно-комунікативних, комунікативних вправ, спрямованих на набуття відповідних знань, формування навичок і здатності використовувати набуті навички в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Серед некомунікативних вправ і завдань на набуття знань про форму ЛО (усної і письмової) можна назвати виконання певних дій з подальшим виведенням правила. Можливі дії:

- повторення слів, словосполучень і мовленнєвих кліше за вчителем / диктором, з виділенням наголосу, певного звука, звукосполучення і формулювання правила щодо особливостей звучання певних ЛО.

Прикладом вправи на набуття знань про основні поняття: корінь, префікс, суфікс може бути:

- називання слів з певною орфограмою, афіксом тощо і формулювання правила щодо особливостей читання / написання ЛО, усвідомлення маркерів, що позначають частину мови.

Вправою на оволодіння знаннями про правила словотвору в іноземній мові (складання слів, конверсія) може бути:

- групування слів за різними формальними ознаками: словотворчими компонентами, частинами мови тощо; формулювання правил словотвору.

Можливі некомунікативні вправи для набуття знань про семантику (денотат, конотація) ЛО:

- називання усіх видових понять до певного родового поняття (наприклад: меблі – стіл, стілець, шафа тощо);
- вибір з ряду слів того слова, що відповідає (не відповідає) певній темі.

Прикладами вправ на формування знань про сполучувальну цінність слова (синтаксична і лексична сполучуваність) можуть бути:

- заповнення пропусків у реченнях, що ілюструють семантику ЛО, відповідними словами;
- поєднання ЛО з її дефініцією.

Прикладом вправи на оволодіння знаннями про відносну цінність слова (здатність мати антоніми, синоніми, омоніми, пароніми, стилістичну, соціокультурну забарвленість) може бути:

- вибір синоніма / антоніма, еквівалента рідною мовою до даного слова / словосполучення з кількох даних.

Формування рецептивних лексичних навичок розпочинається ознайомленням з ЛО (презентація і семантизація). Ознайомлення здійснюється, як правило, у процесі читання з опорою на графічний образ ЛО. Учні у процесі читання виокремлюють незнайому ЛО, відштовхуючись від її форми у тексті, встановлюють її словарну форму, співвідносять її зі словарним значенням, визначають контекстуальне значення. Усі вправи мають бути адекватними процесу читання, наприклад:

- читання уголос для співвіднесення графічного образу ЛО з її звуковим образом;
- співвіднесення даної форми ЛО з її словарною формою і визначення значення ЛО у різних сполученнях;
- заповнення пропущених ЛО у тексті, завершення речень, створення асоціограми за назвою тексту (розвиток механізму прогнозування);
- вибір із тексту ЛО, що відносяться до певної підтеми, ситуації, вибір однокореневих слів (зміцнення парадигматичних і синтагматичних зв'язків ЛО);
- визначення значень слова на основі знань його словотворчих елементів.

На основі оволодіння різними способами словотворення формується потенціальний словник учнів, що має велике значення для рецептивних видів МД. Потенціальний словник складають ЛО, які, навіть зустрівши у тексті вперше, учень може зрозуміти самостійно. Основним джерелом потенціального словника є мовна здогадка. Виокремлюють три групи підказок, що використовуються для розвитку мовної здогадки: внутрішньомовні (віднесення слів до певної граматичної категорії, що виявляє її функції у реченні); міжмовні, що містяться у словах, утворених шляхом запозичення з іншої мови; позамовні підказки, що впливають із знання явищ та фактів дійсності.

Лексика мінімуму, а також лексика, засвоєна учнем у процесі навчальної роботи, складає його реальний словник.

Для формування репродуктивних лексичних навичок оптимальною є така послідовність вправ:

1. Імітація зразка мовлення (ЗМ).
2. Лаконічні відповіді на альтернативні запитання вчителя.
3. Підстановка у ЗМ.
4. Завершення ЗМ.
5. Розширення ЗМ.
6. Відповіді на різні типи запитань.
7. Самостійне вживання ЛО у фразі / реченні.
8. Об'єднання ЗМ у понадфразові єдності – діалогічну та монологічну.
9. Використання ЗМ у мікротекстах.

Вправи на імітацію можуть мати ігровий характер: «Уявіть, що я – суфлер, а ви – актори!» або: «Пограємо у відлуння: я буду називати слово, а ви повторюватимете за мною, як відлуння». Імітація може бути у вигляді альтернативних запитань учителя, які вимагають коротких відповідей у вигляді нових ЛО. Тобто матеріал для відповіді учня «закладений» у запитанні вчителя. Так само можуть використовуватись лаконічні відповіді на спеціальні запитання вчителя.

Підстановчі елементи у вправах можуть бути вербальними і підказуватися усно вчителем або подаватися списком, із якого учень може вибрати потрібну ЛО, та невербальними (малюнки тощо).

Наведемо приклади умовно-комунікативних вправ для автоматизації дій учнів з ЛО активного мінімуму.

1. Лаконічні відповіді на альтернативні запитання вчителя: Answer my questions. Give laconic answers.
T: Is “Kateryna” by Shevchenko a story or a poem?
Ps: A poem.
2. Імітація використання ЗМ на рівні фрази: Agree with me if I'm right.
T: “Kateryna” by Shevchenko is a poem.
Ps: You are right. “Kateryna” by Shevchenko is a poem.
3. Підстановка у ЗМ: Correct me if I'm not right.
T: “Cinderella” is a short story.
P1: You aren't right. “Cinderella” is a fairy tale.
4. Завершення ЗМ: Complete my statements.
T: “Robinson Crusoe” by Daniel Defoe is ...
P1: “Robinson Crusoe” by Daniel Defoe is an adventure story.
5. Відповіді на різні типи запитань: Answer my questions.
T: What's your favourite poem?
P1: The poem “My Heart's in the Highlands” by Robert Burns.
6. Об'єднання ЗМ у понадфразову єдність (монологічну): Tell the class about your favourite novel, poem, short story, fairytale, play, etc.
T: My favourite play is “The Importance of Being Earnest” by Oscar Wilde.
P1: My favourite story is “Taras Bulba” by Gogol.

7. Об'єднання ЗМ у понадфразову єдність (діалогічну): Ask each other about books you like best of all. You can make use of the substitution table:

What	novel	by ... do you like best of all?
	story	
	play	
	poem	

– Best of all I like the	novel	...	by ....
	story		
	play		
	poem		

8. Використання ЗМ у мікротекстах: Write a letter to a classmate. Ask him/her about his/her favourite novel/story/play/poem. Wait for the answer.

Завершується формування ЛК комунікативними вправами, наприклад: Скажіть, що ви (не) робите взимку? У неділю? Після уроків?

Одночасно з формуванням навичок учні набувають певних знань, що забезпечують розвиток лексичної усвідомленості.

Виконання вправ і завдань для формування ЛК доцільно здійснювати з використанням оптимальних засобів навчання, головним з яких є підручник, що входить до складу навчально-методичних комплексів.

До допоміжних засобів навчання ЛО відносять пояснення вчителя, пам'ятки та інструкції щодо використання друкованих словників, щодо форми ведення індивідуальних учнівських словників і карток з новою лексикою, щодо способів організації та систематизації вивчених ЛО. Такі засоби допомагають учневі працювати над вивченням ЛО самостійно. Зазвичай, учні записують нові ЛО у словники, що складаються з трьох колонок: ЛО, транскрипція і переклад. Таким словникам не вистачає колонки із синонімами, антонімами, словосполученнями, прикладами речень з новою ЛО, що демонструвала б парадигматичні зв'язки ЛО.

Для оптимальної організації навчання ЛО вчитель, окрім підручника, може залучати інші засоби, адаптуючи їх до умов навчання. Це можуть бути малюнки, предмети, що відображають зміст нової ЛО, кросворди.

На середньому і старшому етапах навчання доцільно використовувати засоби, що забезпечують «інвентаризацію» словникового запасу, тобто тематичне і словотворче групування ЛО. Один з таких прийомів – створення ментальних карт (mind-mapping) з певної тематики, які допоможуть розкрити основне поняття ЛО через ключові слова, що у вигляді гілочок розходяться від центру.

Результат виконання вправ необхідно проконтролювати.

Оскільки об'єкт контролю – лексична компетенція – є поняттям, що складається з кількох взаємопов'язаних елементів, то можна стверджувати, що вона не піддається прямому контролю. Проте окремі її компоненти, пов'язані з навичками, знаннями, вміннями, можуть бути проконтрольовані. Перевіряти окремо лексичні знання

недоцільно. Хоча в разі необхідності їх доцільно актуалізувати, оскільки наявність знань не гарантує сформованості навичок або достатнього рівня розвитку здатності використовувати ЛО у спілкуванні.

Контроль рівня сформованості ЛК важливо здійснювати безпосередньо у спілкуванні. Лексичний компонент мовленнєвих умінь контролюється у процесі розвитку умінь в аудіюванні, говорінні, читанні і письмі.

Зрозуміло, що формування лексичних навичок не є самоціллю. Оволодіння лексикою є лише засобом розвитку мовленнєвих умінь. Саме тому лексичні навички не є об'єктами підсумкового контролю. Контролю підлягають такі дії з ЛО: виклик ЛО з пам'яті, сполучення її з іншими ЛО, включення слова у ширший контекст.

Контроль рівня сформованості ЛК може здійснюватись у прихованій формі (під час виконання умовно-комунікативних і комунікативних вправ) і відкрито: через усні та письмові контрольні вправи. Засвоєння ЛО рецептивного мінімуму можна контролювати у процесі виконання різних вправ, тестів множинного вибору, тестів із вільно конструйованою відповіддю, заповнення пропусків ЛО у тексті.

Приклад фрагмента тесту на контроль рівня сформованості лексичних навичок (міжнародний іспит CAE):

1. If you find the book enjoyable you will hardly characterize it as ... .
1) annoying 2) thrilling 3) exciting 4) worthy
2. He is so stubborn. It is impossible ... him to do anything against his will.
1) to compose 2) to persuade 3) to insist 4) to impose
3. My friend has excellent ... in clothes.
1) choice 2) taste 3) flavour 4) vision

Основним критерієм оцінювання рівня сформованості ЛК є правильність. Тобто правильність розуміння змісту тексту під час аудіювання і читання та правильність вживання ЛО в говорінні та письмі.

Отже, у статті викладено загальну характеристику іншомовної лексичної компетенції (навички, знання, лексична усвідомленість); визначено цілі формування лексичної компетенції в учнів початкової, основної і старшої школи; сформульовано поняття лексичного мінімуму (реальний активний і пасивний та потенціальний словниковий запас); визначено етапи формування лексичної компетенції (ознайомлення та автоматизації); представлено приклади вправ для формування лексичної компетенції; подано коротку характеристику засобів формування лексичної компетенції; висвітлено питання контролю рівня сформованості лексичної компетенції.

Отримано 22.10.10